

Monumentenzorg en archeologie in Gouda

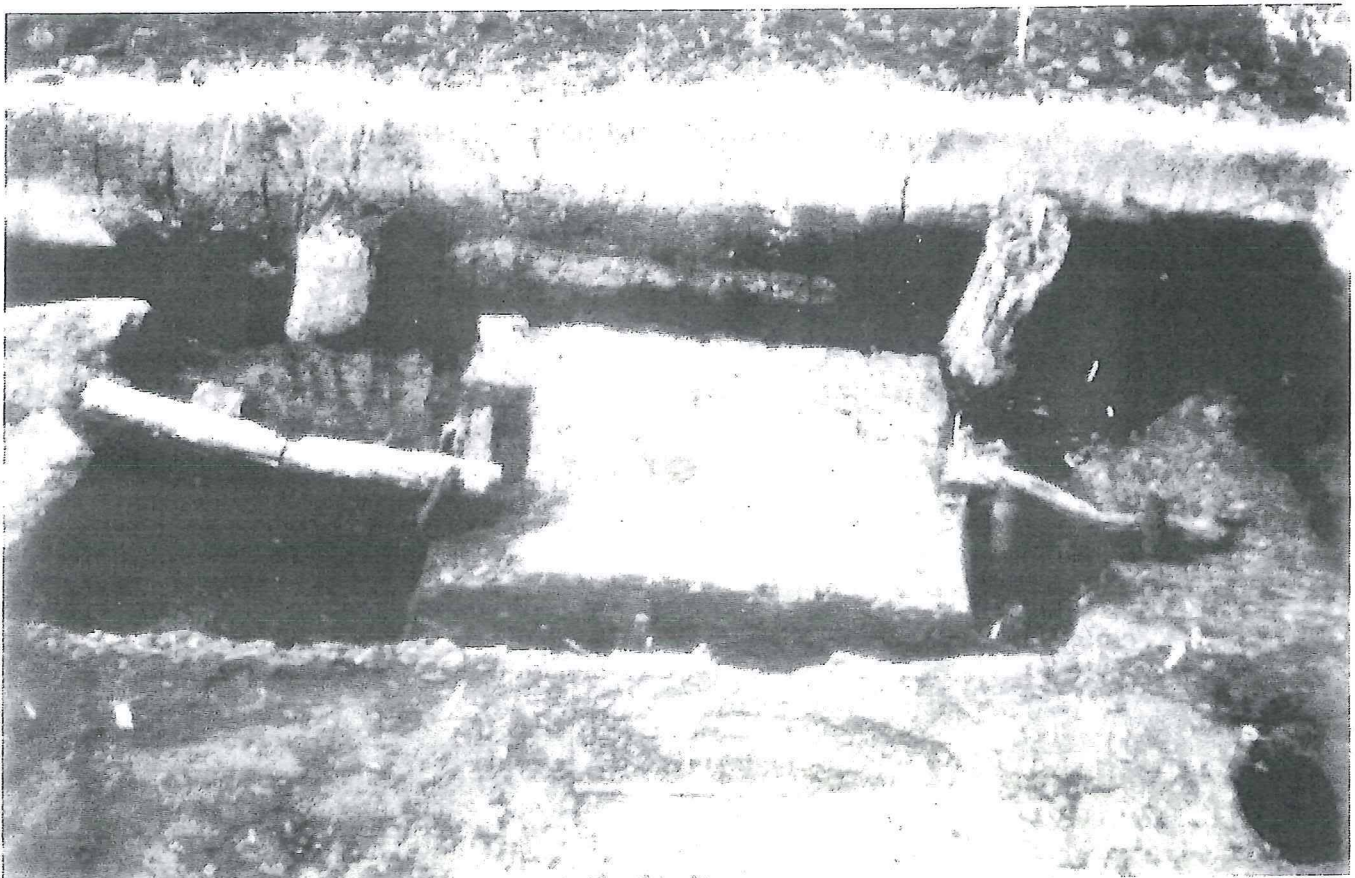

Een twaalfde-eeuwse boerderij in de Oostpolder bij Gouda

Naar algemeen wordt aangenomen werd in de loop van de elfde en de twaalfde eeuw een begin gemaakt met de systematische ontginning van het veengebied rond Gouda. Door het graven van sloten werd het veen ontwaterd, zodat het bewoonbaar werd en er landbouw kon plaatsvinden. De bewoning bevond zich tot dan toe waar-

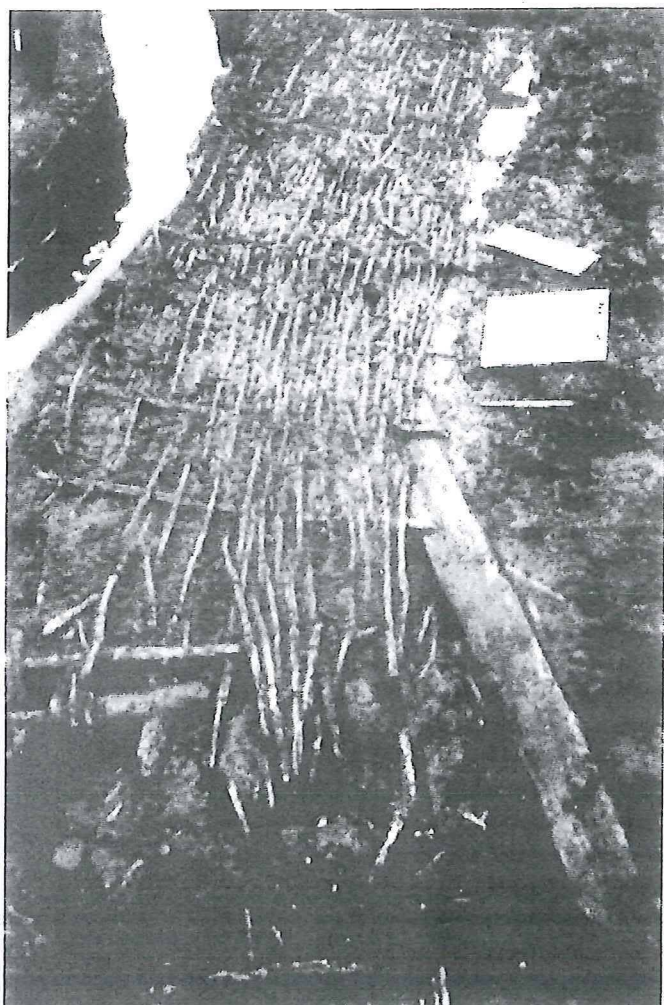
schijnlijk langs de oevers van de IJssel en kon zich nu uitbreiden in het pas ontgonnen gebied.

Over de manier waarop de ontginning in zijn werk ging is echter weinig bekend. Hierin lijkt nu verandering te komen. Het is juist bij de jongste uitbreiding van Gouda dat de mogelijkheid ontstond meer te weten te komen over deze vroegste periode van de Goudse geschiedenis.

Twee staanders met op de voorgrond de verankering van de schoorpalen.

Deze uitbreiding is het bedrijventerrein Gouwestroom, dat wordt aangelegd in de Oostpolder. De Oostpolder in Schieland ligt tussen de Provincialeweg en het Gouwekanaal en ontstond halverwege de vorige eeuw als gevolg van het droogleggen van de Zuidplas. Deze plas was het resultaat van de grootschalige turfwinning die vanaf de zestiende eeuw plaats vond in het veengebied tussen Gouda en Moordrecht. Rijdend over de Provincialeweg is het hoogteverschil tussen de Zuidplaspolder en de Oostpolder duidelijk zichtbaar. De Oostpolder is één van de weinige plaatsen waar de oorspronkelijke laat-middeleeuwse verkaveling nog zichtbaar was. Het veengebied waarvan de latere polder deel uitmaakt, werd vanaf de IJssel ontgonnen door het graven van parallelle sloten haaks op de rivier. De ontginning werd Broekhuizen genoemd; 'broek' duidt op bos in een moerassig gebied en de toevoeging '-huizen' geeft aan dat er in dat gebied werd gewoond. De lager gelegen ontginning werd door de aanleg van een achterkade beschermd tegen het water uit het nog onontgonnen veengebied. De Tweede Moordrechtse Tiendeweg vormt het laatste restant van de achterkade van Broekhuizen, die oorspronkelijk westelijk doorliep tot voorbij Moordrecht. Het gebied ten noorden

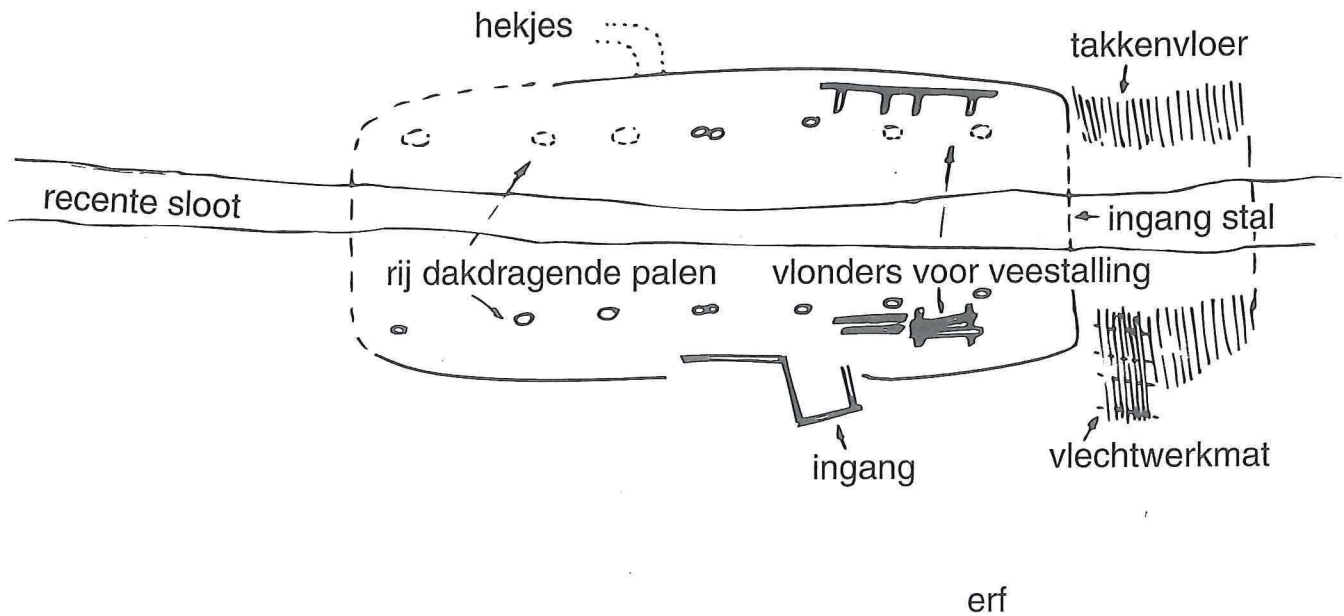
Eén van de vlechtwerkmatten die bij de ingang van de stal op het erf waren neergelegd.

van de achterkade werd vervolgens ontgonnen en kreeg als naam Broek. Het bos waarnaar ook deze naam verwijst, is mogelijk het Goudse bos dat na een overstroming met zout water in 1374/1375 werd gekapt.

Na het bekend worden van de plannen voor de aanleg van het bedrijventerrein werden door de Archeologische Vereniging Golda vanaf 1988 veldverkenningen uitgevoerd in de Oostpolder. Op één perceel werd een verhoging waargenomen en op het aangrenzende perceel werd een concentratie middeleeuwse scherven gevonden. In een boring op dit laatste perceel werd bovendien een aslaag aangetroffen, die de aanwezigheid van een haardplaats deed vermoeden. De vindplaats werd geïnterpreteerd als een laat-middeleeuwse huis-terp.

In het voorjaar van 1996 kon de vindplaats worden opgegraven voorafgaand aan het bouwrijp maken van het terrein. Het onderzoek werd uitgevoerd door de project-archeoloog van de gemeente in samenwerking met de vrijwilligers van de Archeologische Vereniging Golda. Bij de opgraving zijn de resten aangetroffen van een houten boerderij van 11 bij 18 meter, waarvan de plattegrond nagenoeg volledig kon worden blootgelegd. Het dak werd gedragen door twee rijen van zeven grote palen (diameter 30 cm) op een afstand van ongeveer zeven meter uit elkaar. Door de twee rijen staanders ontstond een driedeling in het huis. De wanden waren gemaakt van vlechtwerk: in de grond gestoken staken met twijgen er tussendoor gevlochten. In het midden van de lange oostwand bevond zich een ingang. Deze ingang vormde tevens de scheiding tussen het woondeel in het zuiden en het staldeel in het noorden. Het woondeel had een vloer van klei en in het staldeel waren houten vlonders neergelegd om te voorkomen dat het vee met de poten in de drassige bodem wegzakte. Het vee kon door een tweede ingang in de noordelijke korte wand de stal in en uit.

Buiten de stal waren takken en vlechtwerkmatten neergelegd ter versteviging van het erf. Ook op andere plaatsen was te zien dat er bij de bouw van het huis en ook daarna nog rekening moest worden gehouden met de bodemgesteldheid. De onderkanten van de dakdragende palen waren vlakgekapt om ze een zo groot mogelijk draagvlak te geven. Een aantal van de grote palen is bovendien nog op houten blokken gezet. Dat dit nog niet voldoende was blijkt uit de schuine palen (schoorconstructies) die binnenshuis zijn aanbracht ter ondersteuning van de twee rijen staanders. Deze schuine palen waren door een ingenieuze constructie in de grond verankerd (foto voorpagina). De schoren zorgden wel voor een beperking van de bewegingsruimte in de zijbeuken van het huis. Er zijn aanwijzingen dat in het huis verbouwingen hebben plaatsgevonden; zo

Schematische plattegrond van de boerderij.

is een aantal van de staanders vervangen. Een groot deel van de activiteiten zal zich buitenshuis hebben afgespeeld op het erf. Dit werd begrensd door hekjes, waarvan er minstens drie zijn gevonden. Een eind bij het huis vandaan was een kuil gegraven waarin men botafval heeft gegooid, onder andere van paard en rund. Op het erf zijn lagen mest en veel plantenresten gevonden. Verder lag hier allerlei afval waaronder potscherven, stukken leer en touw. Onder de vondsten uit het huis kunnen verder nog spinklosjes, een benen kam en een fragment van een benen fluit worden genoemd. Het merendeel van de vondsten bestaat uit aardewerk. Behalve scherven van lokaal gemaakt aardewerk (zogenaamde kogelpotten), zijn ook scherven gevonden van aardewerksoorten die geïmporteerd werden uit België (Andenne) en Duitsland (Paffrath, Pingsdorf). Aan de hand van het aardewerk wordt de boerderij voorlopig gedateerd in de twaalfde eeuw.

De houten onderdelen van de boerderij zijn samen met ander organisch materiaal uitstekend bewaard gebleven door de vochtige omstandigheden in het veen. Van dezelfde boerderij zouden op zandgrond alleen bodemverkleuringen zijn overgebleven. Juist het organisch materiaal herbergt een schat aan informatie. Het onderzoeksbureau BIAX Consult, gespecialiseerd in botanisch onderzoek, heeft opdracht gekregen voor de bestudering van dit materiaal. Het botanisch onderzoek is op dit moment nog in volle gang en richt zich op de vraag hoe het landschap eruit zag en hoe de mens in dat landschap heeft ingegrepen. Alle houten onderdelen van de boerderij zijn bemonsterd om de houtsoort te bepalen. Zo kan bekeken worden welke houtsoorten werden ge-

bruikt en waarvoor. Het merendeel van de staanders is afkomstig van els, een boom die in het veengebied groeide. In het hele huis blijkt slechts één paal afkomstig te zijn van een eik, de noordwestelijke hoekpaal. Van eikenhout kan in principe zeer nauwkeurig de ouderdom worden bepaald aan de hand van jaarringenonderzoek. Deze eik is helaas niet te dateren, omdat de boom zeer onregelmatig is gegroeid met smalle jaarringen en veel zijtakken. Deze onregelmatige eik is waarschijnlijk in het veengebied zelf gekapt. Dat in het veenbos ook eiken stonden, blijkt uit de vondst van een eikenstronk naast het huis. De vraag is waarom in het hele huis maar één eiken paal is gebruikt. In het huis zijn ook niet-lokale houtsoorten toegepast. Bij de ingang zijn drie planken gevonden van naaldhout. Dit is bijzonder omdat Duitsland het dichtsbijzijnde gebied was waar in de middeleeuwen naaldbomen voorkwamen. Voor het onderzoek naar plantenresten en zaden zijn in het huis en op het erf grondmonsters genomen. Tussen de zaden is emmertarwe herkend, een graansoort die tegenwoordig niet meer wordt verbouwd. Deze soort kan ook op veen groeien en is waarschijnlijk verbouwd in de omgeving van de boerderij. Bij de opgraving zijn stengels gevonden, waaruit blijkt dat het tarwe met wortel en al werd geogst. Verder zijn zaden gevonden van lijnzaad (of vlas), dat waarschijnlijk ook lokaal werd verbouwd. Het lijnzaad werd op het erf gedorst en gebruikt voor olieproductie. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat de vezels van deze plant ook werden toegepast voor vervaardiging van linnen. De plantenresten geven samen met de botten informatie over de organisatie van een twaalfde-eeuws boerenbedrijf en over de manier waarop de mens het landschap heeft gebruikt.

Wat maakt deze opgraving nu zo bijzonder? Over boerderijen uit deze periode is nog maar zeer weinig bekend. Tot nu toe zijn in West-Nederland slechts enkele vergelijkbare boerderijen opgegraven. Mogelijk is de boerderij in de Oostpolder zelfs van een tot nu toe nog onbekend type. Gezien de datering in de twaalfde eeuw hebben de bewoners mogelijk een rol gespeeld bij de ontginning van het veengebied. Het onderzoek heeft hiervoor tot nu toe een aantal aanwijzingen opgeleverd. Zo kan akkerbouw alleen plaatsvinden op pas ontgonnen veen. Door de ontwatering van het veen treedt geleidelijk bodemdaling (klink) en vernatting op, waardoor akkerbouw onmogelijk wordt. De bewoners hebben het hout voor hun boerderij in de buurt gekapt. Kennelijk waren er toen dus nog voldoende bomen van de gewenste afmetingen aanwezig. Het vervolg van het onderzoek richt zich behalve op de reconstructie van de boerderij vooral op de wijze waarop deze mensen een bijdrage hebben geleverd aan de ontginning van de veenwildernis. Het wachten is op de datering van de verschillende bouwfasen van de boerderij en de definitieve resultaten van het botanisch onderzoek...

Een bouw- en restauratieteam voor de binnenstad

In de stad wordt heel wat gebouwd, verbouwd en opgeknapt. Ieder heeft zo zijn mening over wat fraai of lelijk is, maar om een evenwichtig stadsbeeld te krijgen of te behouden is toch een aantal regels en normen vastgelegd. Dit vereist de nodige voorlichting en daarom is zowel bij de

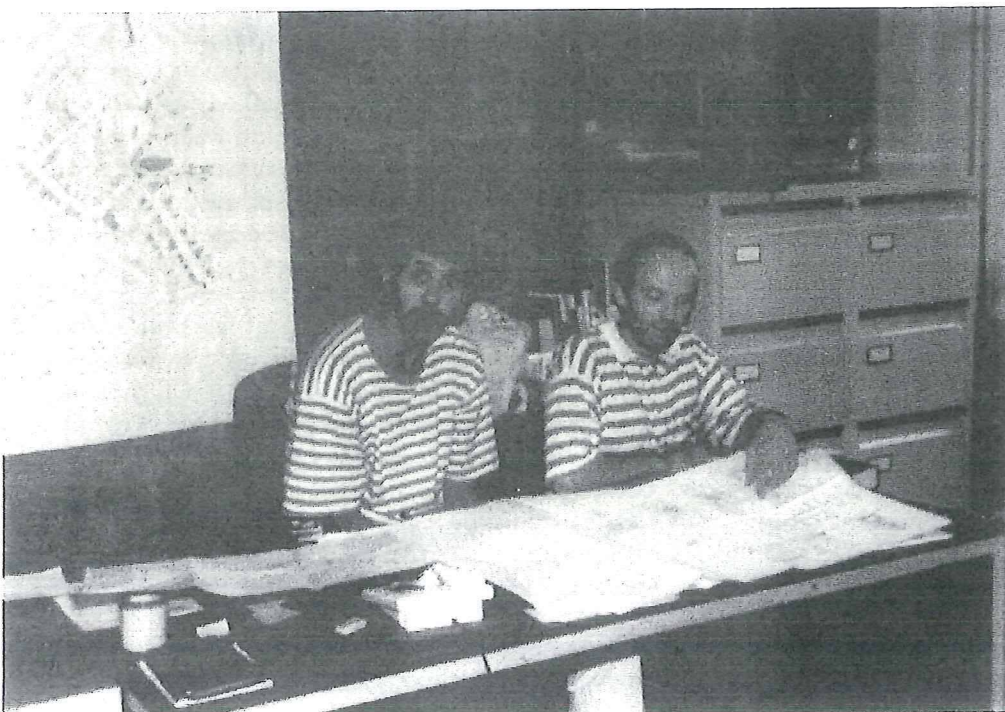
afdeling Bouw- en Woningtoezicht (BWT) als de afdeling Stadsvernieuwing, Volkshuisvesting en Monumentenzorg (SVM) een uitgebreid pakket voorlichtingsmateriaal aanwezig.

Plannen voor (ver)bouw worden ingediend bij de afdeling BWT. Bovendien wordt, als het gaat om aanpassing van een monumentaal pand, een plan ook nog eens door de afdeling SVM getoetst aan het gemeentelijke monumentenbeleid. Omdat voor monumentale panden de plannen dus zowel de afdeling BWT als SVM passeren, is besloten nauwer te gaan samenwerken. Dit heeft geresulteerd in de instelling van een speciaal team, dat belast is met het toezicht op bouw- en restauratiewerkzaamheden in onder meer de binnenstad.

De beide teamleden, Peter Oskam en Paul Storm, stellen zich aan u voor:

"Peter Oskam, ik ben werkzaam bij de afdeling SVM en belast met de coördinatie van restauratiewerken van zowel rijks- als gemeentelijke monumenten in de hele stad. Vanaf het moment dat de aanvraag voor een plan binnenkomt tot aan de gereedmelding ben ik verantwoordelijk voor de gang van zaken. Ook worden de aanvragen voor subsidie door mij beoordeeld en afgehandeld. Ik controleer of er geen werkzaamheden worden uitgevoerd waarvoor geen vergunning is aangevraagd."

"Paul Storm, ik ben werkzaam bij de afdeling BWT als inspecteur voor de binnenstad. Door mij wordt beoordeeld of aanvragen voor bouwplannen voldoen aan de eisen die via landelijke wetgeving en/of gemeentelijke verordeningen gesteld worden. In de praktijk voer ik dezelfde controles uit

Het restauratie-team, Peter Oskam (links) en Paul Storm (rechts).

Vest 158 - 160 vóór de restauratie.

Vest 158 - 160 na de restauratie.

als Peter, met dit verschil dat ik de verantwoording heb voor de werkzaamheden aan panden in de binnenstad die niet monument zijn. Voor de monumenten buiten de binnenstad is Peter het aanspreekpunt wat betreft de monumentale aspecten, terwijl ik toets aan wetgeving en verordening."

Was er een speciale reden om in teamverband te gaan werken?

Wij werkten natuurlijk al veel samen omdat wij hetzelfde werkgebied hebben. Om de contacten soepeler te laten verlopen beschikken wij nu over een gezamenlijke werkruimte. Informatie kunnen wij sneller uitwisselen en de aanvragen hoeven niet meer van de ene naar de andere afdeling te worden doorgesluist waarmee de tijd om een aanvraag af te handelen bekort kan worden. Het is nu ook mogelijk om voor elkaar (telefonische) vragen van burgers te beantwoorden als één van beiden afwezig is.

In welke gevallen kunnen burgers jullie benaderen?

Voor alle zaken die betrekking hebben op onderhoud, restauratie of verbouw van panden. Dat kan variëren van een nieuw verfje tot een grootscheepse verbouwing. In een aantal gevallen kan

met telefonisch advies worden volstaan, maar veelal wordt ook samen met de eigenaar(s) ter plekke bekeken welke mogelijkheden er voor het betreffende pand zijn en of het in te dienen plan haalbaar is.

Wat is het juiste moment om jullie in te schakelen?
Zo vroeg mogelijk. Zodra er plannen zijn is het aan te raden om even contact met een van ons beiden op te nemen, zeker om niet achteraf voor onaangename verrassingen te staan. Wij hebben een goed overzicht van wat er moet gebeuren, wat wel of niet is toegestaan en of er een bouw(en monumenten)vergunning aangevraagd moet worden. Zo is bijvoorbeeld ook voor het aanbrenge van reclame een vergunning noodzakelijk.

Hoe is als regel de gang van zaken bij een op handen zijnde restauratie?

In het kort wordt de volgende procedure doorlopen.

De eigenaar van het betreffende pand dient een aanvraag voor vergunning in. Als het aanvraagformulier en de vereiste bijlagen in orde zijn bevonden wordt bekeken of de bestemming van het object in het bestemmingsplan toegestaan is. Vervolgens wordt de aanvraag door ambtenaren

aan het beleid getoetst en geeft de Welstandscommissie haar mening over het plan.

Bij positieve adviezen van de ambtenaren en de Welstandscommissie besluit het college de bouwvergunning te verlenen. De bouw zou dan kunnen beginnen, maar gedurende zes weken na afgifte van de vergunning kan nog bezwaar worden ingediend.

Als het om een monument gaat moet naast de bouwvergunning tegelijkertijd een monumentenvergunning worden afgegeven. Voor een **rijksmonument** moet de Rijksdienst voor de Monumentenzorg nog haar goedkeuring aan het voorgelegde plan verlenen. In het laatste geval wordt na afgifte van de monumentenvergunning een bezwaartermijn van zes weken aangehouden. Pas nadat deze termijn verstreken is kan de bouwvergunning worden verleend. Tijdens de bouw wordt regelmatig gecontroleerd of de uitvoering volgens de verleende vergunningen verloopt.

Zijn er buiten het restauratie-team nog andere instanties die benaderd moeten worden?

Behalve de Welstandscommissie en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt de Monumentencommissie wel eens geraadpleegd. Dit gebeurt alleen als wordt afgeweken van het bestemmingsplan. Dit is wettelijk voorgeschreven.

Waar is de gemeentelijke informatie verkrijgbaar?

Bij beide afdelingen is voorlichtingsmateriaal op allerlei gebied verkrijgbaar. De afdelingen zijn gevestigd in gebouw Buytenerf, Klein Amerika 20. Natuurlijk kan iedereen met vragen ook terecht bij het bouw- en restauratieteam op de begane grond van gebouw Buytenerf. We zijn regelmatig buiten aan het werk maar in principe van 8.30 uur tot 10.00 uur telefonisch bereikbaar, respectievelijk onder nummer 588258 (Peter Oskam) en 588243 (Paul Storm).

Korte berichten

- **Bouwfragmenten.**
Bij verbouw of sloop komen nogal eens waardevolle interieurdelen tevoorschijn. Als dergelijke bouwfragmenten niet gebruikt of herplaatst kunnen worden, bestaat de mogelijkheid ze op te slaan. Hiervoor is een depot ingericht in het Catharina Gasthuis. Bent u op zoek naar een ontbrekend onderdeel in uw monument, bijvoorbeeld een paneeldeur, dan biedt de verzameling bouwfragmenten aldaar wellicht een oplossing. Bij overdracht worden dergelijke stukken "in eeuwig bruikleen" gegeven.
- **Restauraties en subsidiemogelijkheden.**
In nieuwsbrief 10 was een artikel over dit onderwerp in het vooruitzicht gesteld. Omdat er veel aspecten zijn die uitgebreide toelichting vragen is besloten hierover voorlichtings-

avonden te gaan houden. Eigenaren van (toekomstige) gemeentelijke monumenten en van rijksmonumenten zullen hiervoor een persoonlijke uitnodiging krijgen.

- **Onderhoud gevels.**
In onze volgende nieuwsbrief zal aandacht worden besteed aan het reinigen van gevels. Als gemeente staan wij zeer terughoudend tegenover het toepassen van moderne methodes. Zo kan bijvoorbeeld bij het "stralen" van de gevel de toplaag van de stenen aangetast worden, wat funest is bij een volgende vorstperiode. Overleg is gewenst, zeker omdat er alternatieve methoden bestaan om een gevel te reinigen. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft in haar "Info restauratie en beheer" verschillende malen aandacht besteed aan gevelonderhoud; deze informatie is verkrijgbaar bij de afdeling SVM.

- **Rapport archeologisch onderzoek Bolwerk.**
Het archeologisch onderzoek dat tijdens de eerste fase van de sanering op het Bolwerk is uitgevoerd, is afgerond. Het rapport hierover, getiteld 'Vondsten uit vuile grond', is op 2 oktober jl. aangeboden aan mevrouw Scholten, wethouder o.a. van Monumentenzorg en is verkrijgbaar bij de afdeling SVM voor f 15.--.

Colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda, sector Stadsontwikkeling, afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/Monumentenzorg (SVM)

redactie:

afdeling SVM (Ans van den Berg, Bianca van den Berg)

teksten:

afdeling SVM (Ruurd Kok, Ans van den Berg)

foto's:

gemeente Gouda

vormgeving en drukwerk:

afdeling Tekstverwerking en Reprografie, gemeente Gouda